

Våga vara viktig

En utbildning om
förebyggande arbete med
ungdomar i deras
omsorgsmiljö.

Våga vara viktig

Slutrapport

Sammanfattning

”Våga vara viktig” är ett projekt som skapat ett utbildningskoncept för professionella som arbetar i ungdomars omsorgsmiljö. Utbildningen bygger bland annat på kunskap om att ungdomar som har med sig svåra upplevelser i livet behöver uppleva trygghet och ha tillgång till pålitliga vuxenrelationer för att återhämta sig och fortsätta utvecklas väl. Alla ungdomar behöver inte terapeutiska kontakter men de behöver alla extra god omsorg. Personal i ungdomars boendemiljö har goda möjligheter att vara viktiga vuxna som kan ge god omsorg och minimera problemutveckling hos ungdomar. Med en medvetenhet om ungdomars sårbarheter och ett aktivt arbete för att stärka ungdomars friskfaktorer syftar projektet i första hand till att stärka de viktiga vuxna som möter ensamkommande ungdomar i deras hemmiljö. Genom att ge kunskap om hur vuxna kan agera i sina professionella roller i det dagliga arbetet vill projektet bidra med kunskapsbaserad praktik för att förebygga psykisk ohälsa, missbruk, sexuell exploatering och människohandel hos ungdomarna. Utbildningskonceptet innehåller bl. a faktakunskap, samtalsmetodik, föräldrastödsstrategier, traumamedveten kunskap, praktiskt erfarenhetsutbyte mellan deltagare m.m. och vill motivera och inspirera vuxna att *våga vara viktiga* för ungdomar genom ett professionellt och medvetet agerande.

Resultaten av projektet visar att boendepersonal efter fem veckor agerar mer aktivt och medvetet i sina professionella roller. De har fått ökad kunskap om metoder och arbetssätt att använda sig av som både stärker relationen till ungdomarna och ungdomarna i sig själva och de har efter utbildningen fått ökad lust, mod och inspiration till sitt fortsatta arbete. De ”vågar fråga” om oro i större utsträckning och 80 % av personalen har haft fler samtal med ungdomarna efter utbildningen. Personal samverkar mer med kollegor och tar även mer stöd från andra professionella efter utbildningen.

Det finns utifrån de samlade erfarenheterna ett bra underlag för att säga att utbildningen har lett till att personal *vågar vara viktiga* i större utsträckning vilket är en betydelsefull grund för det förebyggande arbetet med alla ungdomar som tar emot insatser från samhället.

Innehåll

Innehåll	2
1 Inledning	4
1.1 Bakgrund till projektet	4
1.2 Mål och avgränsningar	6
1.2.1 <i>Effektmål</i>	6
1.2.2 <i>Projektmål</i>	6
1.2.3 <i>Begrepp</i>	6
1.2.4 <i>Avgränsning</i>	7
1.2.5 <i>Milstolpar</i>	7
1.3 Projektbeskrivning	7
1.3.1 <i>Projektgruppen</i>	7
1.3.2 <i>Målgruppsanalys</i>	8
1.3.3 <i>Teoretiska avstamp</i>	10
1.3.4 <i>Utbildningskonceptets form</i>	14
1.3.5 <i>Utbildningens innehåll</i>	15
2 Resultat	21
2.1 Måluppfyllelse	21
2.1.1 <i>Effektmål</i>	21
2.1.2 <i>Projektmål</i>	22
2.2 Ändringsönskemål och restlista	29
2.3 Tidsplan	29
2.4 Projektbudget	29
3 Arbetssätt	30
3.1 Projektorganisation	30
3.2 Samarbetsformer	31
3.3 Metoder och verktyg	31
3.4 Kvalitetssäkring	31
4 Övriga erfarenheter	32
4.1 Resurshantering	33
4.2 Arbetssätt i projektet	33
4.3 Projektdokument och styrning	34
4.4 Källförteckning	35

4.5 Bilagor

36

1 Inledning

Projektet har fått namnet ”Våga vara viktig” och vänder sig till personal som arbetar i ensamkommande ungdomars omsorgsmiljö. Syftet med projektet är att stärka de viktiga vuxna som arbetar i ungdomarnas omsorgsmiljö för att förebygga, tidigt upptäcka och kunna hantera temana ANDT, fysisk, psykisk, sexuell hälsa, sexuell exploatering och människohandel. Projektets mål är att genom en utbildningsinsats ge eller öka kunskapen hos professionella om arbetssätt, verktyg och metoder att använda sig av i sitt arbete för ökad trygghet i den professionella rollen, så att de förmår och vågar vara de viktiga vuxna som både ungdomarna själva efterfrågar och som forskning visar är en viktig skyddsfaktor.

”Våga vara viktig” är en utbildning på en heldag och en halvdag med ca fem veckors mellanrum. Utbildningen är i föreläsande form och med en workshop för ett varierat pedagogiskt upplägg av kunskapsinhämtning, praktiskt arbete och erfarenhetsutbyte mellan deltagare från olika boenden. Utbildningen innefattar även ett arbetsmaterial till verksamheterna att kunna arbeta med som knyter an till utbildningsdagarna, samt en folder med information om var man kan söka mer kunskap om utbildningens teman och var personal kan vända sig för stöd, vård och behandling för ungdomar i Stockholm.

1.1 Bakgrund till projektet

Många av de ensamkommande ungdomar som kommer till Sverige efter en flykt har skrämmande upplevelser och potentiellt traumatiserande händelser med sig som riskerar skapa långvarig stress och psykisk ohälsa om det inte tas omhand. Upplevelserna kan vara från tiden under flykten eller från tiden före flykten med händelser kopplade till krig, våld, död, separationer, övergrepp mm. Det är viktigt att komma ihåg att alla ensamkommande ungdomar är olika individer och kan ha olika upplevelser av sina erfarenheter och olika sätt att hantera dem. Långvarig stress som inte stoppas och/ eller traumaerfarenheter som inte får tas omhand kan leda till allvarlig psykisk och fysisk ohälsa och beteendeproblem - så som missbruk, sex mot ersättning, kriminalitet, våld etc. Sambandet mellan psykisk ohälsa och missbruk liksom andra socialt nedbrytande beteende är väl dokumenterat i den vetenskapliga litteraturen (Balint, 2014; Bath, 2015; Nyberg, 2016; Socialstyrelsen, 2016).

Ungdomarna har vid ankomst till Sverige i många fall en lång tid framför sig av ovisshet för huruvida de får stanna i Sverige eller inte. Det är därför en period som för många riskerar att fortsätta präglas av stress och osäkerhet. Dessa ungdomar befinner sig dessutom i den viktiga tonårsperioden där behovet av trygga, vuxna är stort. Hur ankomstlandet möter upp varje individ är viktiga hälsofrämjande faktorer som påverkar den unges mående och välbefinnande på längre sikt. Skola, boende, goda sociala nätverk och stödjande vuxna är exempel på stärkande och viktiga hälsofrämjande faktorer. Ensamkommande ungdomar, precis som andra ungdomar, har både risk och skyddsfaktorer med sig och runt sig. De har gemensamt att de kommer utan det trygga stöd som föräldrar många gånger kan ge och med särskilda sårbarheter utifrån upplevda flykterfarenheter som utgör en större risk för att hamna i svårigheter som ohälsa, missbruk,

sexuell exploatering och människohandel m.m (Ascher, 2009; Balint, 2014; Bath, 2015; Gustafsson & Lindberg, 2016; Nyberg, 2016; Socialstyrelsen, 2013; Socialstyrelsen, 2015;).

I Sverige finns många professionella vuxna till hjälp och som vill väl för ungdomarna, men ungdomarna vittnar själva om att de trots antalet personer runt sig ändå känner sig ensamma. De saknar trygga och pålitliga vuxna som kan stödja dem praktiskt och emotionellt, som vågar ställa frågor och krav, som engagerar sig och bygger relation till dem (Canow, 2016; Socialstyrelsen, 2013; Socialstyrelsen, 2016).

Genom att arbeta stärkande med de viktiga vuxna som ser ungdomarna i sin hemmiljö och som i många avseenden har en roll som vikarierande förälder kan det viktiga skydd som ungdomarna behöver och även själva efterfrågar stärkas (Balint, 2014; Bath, 2015; Canow, 2016). I arbetet som professionell vuxen i ungdomens omsorgsmiljö finns goda möjligheter att påverka och inverka för ungdomars positiva utveckling i livet. Mycket av det läkande och återhämtande arbete som personer som utsatts för stress och trauma behöver, sker ofta av stöd från just omsorgspersoner och inte i direkt behandling eller terapi. Personal behöver stöd, ett medvetet förhållningssätt och kunskapsbaserade metoder för att göra det arbetet och på så sätt arbeta på ett kvalitativt, förebyggande och aktivt sätt med ungdomar i omsorgsmiljö (Bath, 2015, Socialstyrelsen, 2016). De behöver samtidigt ha kunskap om sin egen roll för god samverkan när det i vissa fall behövs ytterligare vård eller behandlingsinsatser.

”Våga vara viktig” förmedlar ett arbete som kan göras av flera viktiga personer runt ungdomen men som i detta projekt haft utgångspunkten i att göras inom ramen för den omsorg som ges av personal på ungdomarnas boende.

***”De flesta av dessa barn behöver inte psykiatrin men de behöver extra god omsorg”
(Balint, 2014)***

Framtid Stockholm

Framtid Stockholm¹ (FS) är Stockholms stads centrala enhet inom Socialförvaltningen för utbildning av föräldrastöd och öppenvårdsinsatser för ungdomar med familjer/nätverk. Under 2015 ökade flyktingmottagandet² avsevärt i Stockholm och Sverige. Ett arbete som Framtid Stockholm på olika sätt deltog i. Diskussioner påbörjades tillsammans med Socialförvaltningen i Stockholms stad och Länsstyrelsen i Stockholms län (Länsstyrelsen) om hur man på bästa sätt kan stödja de ensamkommande barnen och ungdomarna för att stärka skyddet runt dem och minimera risker för missbruk, psykisk/fysisk/sexuell ohälsa, sexuell exploatering och människohandel. Socialförvaltningens projekt mellan 2014-2015, ”Barn och unga som har sex

¹ <http://www.stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Fackforvaltningssajter/Socialtjanstforvaltningen/Oppenvardsinsatser-for-barn-unga-och-familjer/?kontakt>= hämtad 2016-01-24

² <http://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik.html> hämtad 2016-01-24

mot ersättning- sexuell utsatthet och exploatering”³ inom Stockholms stad har haft som mål för 2016 att utbilda boendepersonal för ensamkommande ungdomar i temat sex mot ersättning och kunde på så sätt delfinansiera Våga vara viktig då målgruppen, boendepersonal, var den samma. Framtid Stockholm och Länsstyrelsen utformade ett samverkansavtal som avsåg att under 2016 ta fram ett utbildningskoncept, prova det och vid goda resultat kunna sprida resultaten vidare.

1.2 Mål och avgränsningar

1.2.1 Effektmål

Den förväntade effekten av projektet har varit att påbörja en process i att stärka viktiga vuxna i sina professionella roller på ett inspirerande, motiverande och kunskapshöjande sätt så att de kan arbeta stärkande runt och med ungdomar, för att:

- Förebygga fysisk, psykisk och sexuell ohälsa, ANDT-användning, människohandel och sexuell exploatering hos ensamkommande barn och ungdomar.
- Tidigt upptäcka ensamkommande barn och ungdomar i behov av stöd, vård och behandling inom ovanstående områden och verka för att dessa individer slussas till rätt hjälp.

1.2.2 Projekt mål

Projektmålen var att genom ett utbildningskoncept ge/öka kunskap till personal och öka samsynen i personalgrupperna kring

- projektets teman med grundläggande information
- arbetssätt och metoder i det relationella arbetet
- var personal kan få mer information och kunskap om temana och var de kan få rådgivning
- var personal kan vända sig för de ungdomar som behöver mer stöd, vård och behandling

1.2.3 Begrepp

Med ensamkommande barn/ungdomar menas i denna rapport de individer som kommit till Sverige utan sina vårdnadshavare och som bor/vistas under samhällets försorg i ett HVB-hem/stödboende eller i jour/familjehem. Med barn avses i Sverige personer upp till 18 år. De är i den bemärkelsen barn, ungdomar och unga vuxna. I rapporten skrivs i första hand *ensamkommande ungdomar* och vi avser då samtliga. Även om det skiljer sig rent lagligt kring vissa frågor mellan någon som är under och över 18 år så avser det här projektet i första hand att förmedla ett förhållningssätt för att förebygga och tidigt upptäcka svårigheter runt unga som är användbart även om man har passerat 18 års ålder.

³ Barn och unga som har sex mot ersättning – sexuell utsatthet och exploatering 2014-2015. Marianne Gabrielsson, utvecklingsledare, Socialförvaltningen.

1.2.4 Avgränsning

I projektplanen gjordes följande avgränsningar:

- Projektet har avgränsats i dess ursprungliga form till att omfatta enbart personal på boenden inom Stockholms stad och inte gode män eller familjehem som samverkansavtalet först innefattade.
- Projektet har avgränsats till att exkludera temat brotts- och våldsprevention med inriktning på våld i nära relationer då bl. a regeringen har gett MUCF⁴ i uppdrag att informera om hälsa och jämställdhet för unga nyanlända under 2016 samt att Stockholms stad har ett pågående jämställdhetsarbete utifrån ROS-projektet (Respekt och självrespekt). Jämställdhet finns med i utbildningens innehåll men inte som ett separat tema att utvärdera (läs under rubriken normkritiskt förhållningssätt).

Avgränsningarna och revidering av samverkansavtalet godkändes av styrgrupp och beställare med underlag från projektledaren och tydliggjordes i projektplanen.

1.2.5 Milstolpar

Följande milstolpar har planerats och genomförts i projektet.

- 1 Målgruppsanalys
- 2 Framtagande av utbildningskoncept och utbildningsmaterial
- 3 Genomförande av utbildning
- 4 Uppföljning/utvärdering inkl. framtagande av för- och efterenkät med extern utvärderare
- 5 Presentation på Länsstyrelsens spridningsseminarium som en del i spridningsarbetet
- 6 Slutrapportering

1.3 Projektbeskrivning

Det här avsnittet kommer mer detaljerat presentera innehållet och upplägget i Våga vara viktig (VVV).

1.3.1 Projektgruppen

Projektledaren med tre deltagare har utgjort projektgruppen/arbetsgruppen. Projektmedlemmarna från Framtid Stockholm har själva praktiska erfarenheter och teoretiska kunskaper från missbruksarbete och samsjuklighet med ungdomar, uppsökande arbete i riskmiljöer, prostitution/sexuell exploatering och människohandel, som utbildare i föräldrastödsprogram samt utbildad utbildare i traumamedveten omsorg. I gruppen finns också erfarenheter från det praktiska arbetet med att möta ensamkommande barn och ungdomar.

Förutom dessa kunskaper har projektet även haft kontakt med personer med expertiskunskap inom områdena i syfte av att säkerställa nivån på respektive tema i utbildningen. Följande personer har i dialog fått kunskap om innehållet i VVV och haft möjlighet att komma med synpunkter utifrån sin kunskap:

⁴ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

- Fred Nyberg, seniorprofessor i beroendekunskap vid Uppsala Universitet/U-fold
- Pernilla Rempe Sjöstedt, leg. Psykolog vid Rädda Barnen, Traumamedveten omsorg
- Lotta Thorelius, utvecklingsledare mot prostitution och människohandel, Länsstyrelsen
- Eva-Marie Wenneberg, barnmorska, Beroendecentrum/Maria Ungdom

1.3.2 Målgruppsanalys

Projektet har initialt och under året tagit del av litteratur och forskning som finns inom området och utifrån de olika temana. Projektgruppen har även deltagit i flera forum som skett nationellt under året av kunskapsspridning både från professionella och där ensamkommandes egna erfarenheter och behov har kommit fram. Erfarenheter har även utbytt med Malmö Stads arbete av PID⁵ som har många likheter med VVV. Projektgruppen har genom egna intervjuer lyssnat till vad boendepersonal från Stockholms stads egna boenden själva har för behov av innehåll och utformning i en utbildningsinsats.

Intervjuer med boendepersonal

Projektgruppen intervjuade personal på boenden för ensamkommande i Stockholms Stad, som på så sätt kom att ingå i pilotprojektet och få ta del av utbildningen. Personal har i mindre grupper intervjuats, chefer/samordnare och gruppleddare intervjuades separat. Totalt 16 personer intervjuades från 4 olika boenden. De frågor som ställdes i intervjun var frågor utifrån innehåll och utformning av en utbildning, projektets teman och frågor som: hur personal idag gör för att upptäcka ANDT-användning, ohälsa, sexuell exploatering, människohandel. Hur personal hanterar oro för temana, finns handlingsplaner för hur att agera, vad personal saknar för att arbeta bättre, vad personal gör som fungerar, om ungdomarna får information om temana och om personal vet var de ska vända sig för rådgivning, stöd, vård och behandling gällande temana.

ANDT

Det fanns osäkerhet på boendena i hur och när att använda sig av öppenvårdsmottagningen Mini Maria inom FS liksom akutmottagningen på Maria Ungdom. Osäkerhet framkom även kring hur boendepersonal ska agera när det finns *oro* för droganvändning och hur - eller överhuvudtaget om - de ska agera när de inte med säkerhet vet om det stämmer. Rädsla för att kränka någon framkom genomgående från flera. Många uttryckte osäkerhet i hur skadligt det är med cannabis och efterfrågade mer kunskap om olika preparat. Det framkom att personal ofta inte agerar när ungdomar dricker alkohol eller röker tobak. Dopning hade ingen haft erfarenhet av.

Hälsa/ohälsa

Flera boenden hade erfarenheter av att söka akut till psykiatri men upplevde att de inte fick mer än just det akuta behovet tillgodosett och att de saknade verktyg när ungdomarna ändå återkommer till boendet med ohälsa som fortgår. Det framkom även att ungdomarna ofta är skeptiska till psykologer (samtalskontakter) och gärna vill ha snabba lösningar på sina problem. Personal upplevde att många ungdomar också söker sig till vårdcentralen för mindre kroppsliga symptom (finnar, eksem, huvudvärk mm) som personalen upplevde svårt att hantera. Det fanns

⁵ PID står för Preventiva insatser mot droger. www.malmo.se/PID och riktar sig mot boendepersonal för ensamkommande ungdomar.

även en osäkerhet i om alla ungdomar har fått den grundläggande hälsoundersökning som de har rätt till och de upplevde att de hade mindre insyn i hur tandläkarkontakter ser ut. Könstymningsproblem har upptäckts i vissa boenden hos flickor som uttryckt problem med att kissa. Personal upplevde att det inte alltid är lätt att få kontakt för ungdomarna på ungdomsmottagningarna. Många i personalen hade kännedom om att både pojkar och flickor har erfarenheter av sexuella övergrepp men tyckte det var svårt att börja prata med ungdomarna om det.

Sex mot ersättning/människohandel

Personal uttryckte att det är svårt att upptäcka sex mot ersättning/prostitution, det kan finnas misstankar ibland om att det pågår genom nätet men att den arenan är svår att få tillgång till då ungdomarna kan hålla sig undan med mobiler på sitt rum. Människohandel hade ingen erfarenhet av.

Den professionella rollen

Personal uttryckte olika utmaningar som kan kopplas till den professionella rollen och vad som ingår i deras uppdrag. Det framkom en generell osäkerhet i hur och vad de kan fråga ungdomarna om. De uttryckte rädsla och respekt för traumaerfarenheter vilket ofta skapar osäkerhet kring hur de ska agera och som i förlängningen gjorde att boendepersonal hellre undviker känsliga samtal och överlåter detta till en öppenvårdskontakt. Vissa uttryckte frustration i avsaknad av befogenhet i att ge ungdomar straff vid "dåligt" beteende och rädsla för att ungdomarna då inte lär sig/fostras. Boenden uttryckte skillnader i rutiner för att delta i öppenvårdskontakter, till viss del beroende av att det är resurskrävande.

Personalstöd

De flesta boenden erbjöd personal individuell handledning av chef vid behov. Ett boende hade grupphandledning. Såväl personal som ledning tyckte inte att det fanns behov av grupphandledning då de inte hade goda erfarenheter av handledning sedan tidigare eller då de inte såg ett behov. Personal uttryckte att chefer som själva hade erfarenhet från arbete med ungdomar gav ett extra bra stöd. Ledningspersonal uttryckte utmaningar med att motivera all personal att gå på relevanta utbildningar och att det kan vara svårt att låta en hel personalgrupp gå på utbildning p.g.a. vikariebehov.

Sammanfattning

Sammantaget fanns ett uttalat behov av att utbildningen skulle vara applicerbar med praktiska metoder att använda sig av i vardagen och inte bara i "krislägen". Den skulle innehålla traumakunskap och ha med samtalsmetodik, kunskap om flykten och mer info om hur att hantera just misstankar om missbruk specifikt. Personal hade behov av att lyfta den komplexa rollen som professionell på boendet och de önskade tips på länkar att få mer kunskap om temana. Temana dopning, människohandel och sexuell exploatering väckte minst frågor/konkreta behov från deltagarna vid intervjuerna. Det framkom önskemål om att utbildningen skulle följas upp för att personal skulle få stöd i att kunskapen används på rätt sätt.

Boendena som ingått i pilotprojektet

Sex stycken kommunala boenden har tagit del av utbildningsinsatsen. Boenden tillhör alla Stockholms Stads egna boenden och är ankomstboende, asyl och PUT-boenden. Boendena var olika inte bara i vilken del av asylprocessen ungdomarna befann sig i utan även i hur länge boendena och personalgruppen hade arbetat ihop. Boendena hade platser för både pojkar och flickor men majoriteten av antalet platser upptogs av pojkar, det fanns dock några flickor med i ungdomsgrupperna på några boenden. Den uppgivna åldern på de placerade ungdomarna varierade mellan 12-21 år.

Personalgrupperna på boendena består av både män och kvinnor i varierande åldrar och med varierande etnisk bakgrund. Deras utbildningar varierar i allt från akademiska examen så som exempelvis beteendevetare, socionom, psykolog - till gymnasiekompetens eller olika eftergymnasiala utbildningar. Erfarenheter av arbete med målgruppen varierade, vissa har aldrig arbetat med målgruppen eller på institution tidigare, andra har arbetat med ungdomar och eller på institution länge. Det är en heterogen grupp men med den gemensamma nämnaren att de alla arbetar på Stockholms stad egna boenden. Behov som uppfattats från målgruppen skulle kunna vara specifika just för stadens arbetssätt och på det sättet inte vara representativa behov för andra boenden nationellt.

Projektets önskemål var att få med all personal och chefer/samordnare i utbildningen för att öka möjligheterna till ett gemensamt förhållningssätt och arbetssätt på boendena. Boendena anmälde i stort sätt hela personalgrupper och blev sammanlagt 53 stycken deltagare till antalet vid den första dagens utbildning. Till dag två minskade antalet till 38 då 15 stycken var frånvarande p.g.a. sjukskrivningar. Ett av boendena ändrade organisatorisk form under projektiden. Där rådde osäkerhet i personalgruppen vilka som skulle få ha sitt arbete kvar eller riskera att bli övertaliga. Ett boende tappade nästan hälften av personalgruppen p.g.a. uppsägningar, byte av boende mm från anmälningstiden till själva utbildningen vilket gjorde att många platser stod till förfogande med kort varsel inför utbildningen. Ett nytt boende som hade sökt vägledning i frågor om missbruk via Mini Marias rådgivningstelefon kunde med kort varsel fylla de platserna.

1.3.3 Teoretiska avstamp

Innehållet i VVV är således ett resultat av vad rapporter och forskning säger om området, kliniska erfarenheter och beprövade metoder i förebyggande arbete med ungdomar, föräldrar/nätverk och projektets teman, men även vad ensamkommande själva har uttryckt för behov och vad personal på boenden själva önskar i en utbildning.

Projektet har utgått från följande teorier och begrepp i dess innehåll:

Grundläggande mänskliga rättigheter

FN:s konvention om barnets rättigheter utgår från att alla barn har samma rättigheter och lika värde. Sverige har skrivit under barnkonventionen och förbundit sig till att följa de rättigheter barn upp till 18 år har. Barnets bästa ska beaktas i alla beslut som rör barnet. Alla barn har rätt till liv och utveckling och alla barn har rätt att få uttrycka sina åsikter som ska respekteras. I barnkonventionen står även att: Varje barn har rätt att skyddas mot droger. Varje barn har rätt att skyddas mot sexuella övergrepp och mot att utnyttjas i prostitution och pornografi. Ingen får köpa eller sälja ett barn. Staten ska bekämpa handel med barn. Varje barn ska skyddas mot alla former

av utnyttjande. Ett barn som utsatts för övergrepp eller utnyttjande har rätt till rehabilitering och social återanpassning.

Barn i Sverige har rättigheter i enlighet med lagen. I Föräldrabalken (1949:381) 6 kap. uttrycks rätten till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Det är vårdnadshavaren som ansvarar för att barnets grundläggande behov blir tillgodosedda. För ensamkommande och asylsökande barn ankommer det på den gode mannen att se till att barnets behov enligt 6 kap. FB tillgodoses (2005:429).

Barnets bästa ska beaktas i alla ärenden som rör barn och vara avgörande vid beslut och åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn (1 kap. 2§ & 3§ SoL). Barnets bästa är resultatet av en sammanvägd bedömning av barnets vilja och åsikt, kunskap om barnet samt vetenskap och beprövad erfarenhet.

Asylsökande barn har samma rätt till utbildning och hälso- och sjukvård som andra barn enligt skollagen (2010:800), SkolL respektive lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande.

Risk och skyddsfaktorer

I arbetet med barn och ungdomar är det viktigt att ha kunskap om att risk- och skyddsfaktorer samspelar och finns både på individnivå, interpersonell nivå och på samhällelig nivå. Skyddsfaktorer som vi vet är viktiga för att förebygga VVV:s teman är bl. a tillgång till goda, trygga och pålitliga relationer där det finns möjlighet till återhämtning och stöd. Boendepersonal och andra omsorgspersoner kan i den dagliga omsorgen arbeta aktivt med att stärka ungdomars egna resurser och förmågor och arbeta aktivt med självkänsla, nätverk, kunskap och information utifrån temana i VVV. Förutom goda relationers skyddande aspekt är även en fungerande skolgång/meningsfull sysselsättning, fritidsintressen, förmåga till emotionell självreglering, positiva vuxna förebilder, vettiga kamrater, en upplevelse av fysisk och psykisk trygghet och begränsad tillgänglighet till t ex ANDT-preparat skyddande faktorer (Balint, 2014; Bath, 2015; Gustafsoon & Lindberg, 2016; Nyberg, 2016 Socialstyrelsen, 2013, Socialstyrelsen, 2015, Socialstyrelsen, 2016).

Föräldrastödsstrategier

Som viktig vuxen i nära relation till barn och ungdomar finns metoder att använda sig av i ett fostrande perspektiv som vi idag vet stärker ungdomars självkänsla och minimerar konflikter. En relation mellan vuxna och unga behöver t ex präglas av 5 ggr mer kärlek än tillsägelser för att ungas självkänsla inte ska påverkas negativt. Vuxna behöver därför välja bort vissa strider med ungdomar och komma ihåg att de i sig själva är viktiga förebilder i hur de agerar, såväl mot ungdomarna direkt som vuxna emellan framför ungdomarna. Alla individer gynnas av en relation som består av mer positiv feedback än negativ och alla individer har ett behov av uppmärksamhet och bekräftelse. Om det finns avsaknad av positiv uppmärksamhet från närstående vuxna finns en risk i att ungdomen söker uppmärksamhet i andra sammanhang där det går att uppnå lättare (Forster, 2009). I missbruk, psykisk/fysisk/sexuell ohälsa och sexuell exploatering finns sätt att få uppmärksamhet som kan fylla ett syfte och behov hos den unge när det saknas i nära relationer och medför även stora risker för den enskildes fortsatta liv och utveckling (Bath, 2015).

Samtalsmetodik

Samtal och kommunikation är ett sätt att skapa och upprätthålla relation på, det är ett sätt att förstå oss själva och andra och ett sätt att visa omsorg. MI (Motiverande samtal) är en metod som kan hjälpa oss när vi vill kommunicera, både genom förhållningssätt, kroppsspråk och vilka ord vi använder. Ett aktivt lyssnande, om så bara i några minuter, är betydelsefullt för tilliten i en relation. När vi upplever att vi känner oss lyssnade på ökar möjligheten till att vilja och våga öppna upp oss och prata även om sådant som är känsligt, tabubelagt eller på andra sätt mer komplicerat som det är för många med sex, alkohol, tobak, narkotika, övergrepp, psykisk ohälsa mm. MI är en metod som är hjälpsam att använda sig av för att synliggöra för ungdomen själva sina åsikter och för att hitta egen motivation som är så viktigt i ett förändringsarbete. MI är hjälpsamt när åsikter går isär och för att undvika att hamna i argumentationsmaktkamp som sällan är fruktbart i ett förändringsarbete (Barth & Näsholm, 2016).

Stress och traumateori

Olika faktorer inom och utanför oss spelar roll för hur vi tolkar och upplever att ha varit med om potentiellt traumatiserande händelser. Att vara på flykt innebär att vara i en utsatt position och för många innefattar det att utsättas för stress och skrämmande situationer som man inte kan undfly från. Ungdomarna som flyr är olika individer och har olika erfarenheter med sig före flykten, vissa har traumaupplevelser från sin barndom med sig och andra har det inte. Vi vet att stödet efter en eller flera potentiellt traumatiserande händelser är betydelsefullt för att minimera riskerna för den enskilde. Ett gott omhändertagande av viktiga vuxna är en mycket betydelsefull och skyddande faktor utifrån stress och traumateori (Balint, 2014). I traumamedveten omsorg (TMO) fokuserar man på trygghet, goda relationer och att ge stöd till ungdomars förmåga att hantera känslor, tankar och impulser (copingstrategier). Traumamedveten omsorg är ingen behandlingsmetod utan ett förhållningssätt som med stor fördel kan användas av alla vuxna som möter ungdomar med svåra erfarenheter bakom sig och ingår i utbildningen (Bath, 2015, Socialstyrelsen, 2016).

En annan metod för vuxna att utgå från för att minska stresstrycket hos ungdomarna är STOP-modellen⁶. Varje bokstav står för ett viktigt ord som har förebyggande betydelse för individen.

S=Struktur och säkerhet. Behovet av en trygg, vardaglig struktur med förutsägbarhet och tydliga rutiner för mat, sömn, kvällsrutiner, kalas, mm behöver återinföras efter flykten.

T=Tala med och Tid. Ge tid för samtal, ge information om hur det ser ut i deras hemland, vad som sker i migrationsprocessen mm och låt ungdomarna berätta det de har behov av. Tid och tålamod behövs för att våga berätta.

O=Organiserade aktiviteter. För att hantera oro och ångest behövs individuella strategier mötas. Idrott, musik, konst mm tillsammans med skola el annan daglig sysselsättning.

P=Parents support/stöd till föräldrar/vikarierande föräldrar. Professionella behöver stöd för att ge gott stöd till ungdomar som visar tecken på oro, stress eller nedstämdhet. (Gustafsson & Lindberg, 2016).

⁶ En modell som utvecklats med barn i krigets Beirut på 1980-talet och som har stöd i aktuell forskning. Utarbetat av barnläkare Lars H Gustafsson och barnpsykolog Agneta Lindqvist.

För att uppnå psykisk hälsa så räcker det inte bara med frånvaro av negativt innehåll, det behövs även ett positivt innehåll med ett fokus på stärkande friskfaktorer. Aaron Antonovsky med sitt salutogena perspektiv menade att meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet är delar som samverkar i och runt oss och hjälper oss att uppnå psykisk hälsa genom en känsla av sammanhang (KASAM).

Tonårsutveckling

Tiden i tonåren eller för unga vuxna är en tid som handlar om att befinna sig mellan barndomen och vuxenlivet och det sker förändringar både fysiskt, psykiskt och socialt. Hjärnan fortsätter utvecklas upp till 25 års ålder t ex. Olika kulturer och olika syn på individens roll i samhället (individualistisk kontra kollektivistisk) kan möjligtvis ge tonårsutvecklingen olika uttryck men en viktig skyddande faktor för den för många omvälvande tonårstiden är att ha trygga vuxna tillgängliga. Tonåringen har fortsatt behov av att nära vuxna intresserar sig för dem, visar sin omsorg och visar att det finns stöd att få. En god relation till sin tonåring stärker relationen positivt och ger de vuxna insyn i tonåringens liv för att ha möjlighet att vägleda och sätta gränser när det behövs. Individer är olika men de flesta tonåringar världen över vill vara ”normala” och inte utmärka sig på ett sätt som exkluderar dem från att göra som andra tonåringar gör – ha mobiltelefon, specifika kläder, frisyrier, tillgång till viss musik mm. Begreppet ”ensamkommande” riskerar att utmärka tonåringen på detta sätt och riskerar att vuxna glömmer av tonåringens och individens viktiga behov i sin utvecklingsprocess (Socialstyrelsen, 2015; Wrangsjö & Winberg Salomonsson, 2006).

Viktiga vuxnas roll

Genom att omsorgspersoner vågar bygga relation till ungdomen och skapa trygga förhållanden för ungdomen skapas möjlighet till ett mer förtroendefullt och tillitsfullt band dem emellan. Det är en förutsättning för att ungdomar ska våga öppna upp och prata om sådant som är och har varit svårt och betydelsefullt i ungdomens liv (Socialstyrelsen, 2013). Det är alltid ungdomen som måste definiera om de känner sig trygga och har tillit. Om vuxna inte ställer frågor om möjligen obekväma teman som sexuella övergrepp, missbruk, nedstämdhet, suicidtankar mm så finns en stor risk att vuxna signalerar att det är teman som det inte går att prata om vilket gör det svårare för ungdomar själva att våga berätta. Ungdomar i rapporter om sex mot ersättning säger genomgående att ”det var aldrig någon som frågade” när vuxna undrar varför de aldrig berättat om sin situation (Jonsson & Engwall, 2014).

Vuxna som också vågar prata om komplicerade och svåra teman i livet på ett personligt sätt utan att för den delen vara privat, visar att också det går att prata om. De visar sitt stöd genom att de öppnar upp för att vilja lyssna. Ofta finns inga ”korrekta” svar att ge men ibland finns tydlig information att söka gemensamt. Att våga fråga, våga prata om och aktivt lyssna på ungdomar är ett viktigt budskap i VVV att förmedla till boendepersonal. Det är ett sätt att visa omtanke och omsorg som skapar betydelsefull trygghet för ungdomen.

Många tonåringar vill inte prata om det som varit, de är mer ”här och nu” (Balint, 2014). Alla måste heller inte prata. Känslan av att någon finns där och kommer lyssna när det behövs är det väsentliga. Att visa den unge att vuxna finns där som stöd kan göras på många praktiska sätt, det

kan vara genom att t ex lyssna på musik ihop, laga mat, se en film, ta en promenad ihop eller bara sitta ned vid någon.

1.3.4 Utbildningskonceptets form

Pedagogisk form

Utbildningen är uppdelad på två tillfällen med 5 veckors mellanrum. Utbildningsdag ett är en heldag (9-15.30) och dag två en halvdag (9-12). Första dagen är i huvudsak i föreläsande form, varvat med film, praktiska exempel från projektgruppens kliniska erfarenheter och citat från ensamkommande ungdomar som förtydligar och förstärker de teoretiska resonemangen i utbildningen. Deltagarna får själva och tillsammans med andra reflektera utifrån innehållet och applicera det till sitt eget sammanhang. Ambitionen har varit att ge tillräckligt med kunskap om temana under dag 1 för att väcka inspiration och motivation i att själv/som verksamhet vilja fördjupa sig mer om våra teman. Det finns mycket skrivet material om temana men det kan vara svårt att veta var man ska börja så därför togs det fram en folder i projektet som ett försök att samla information på ett lätthanterligt sätt att utgå från (se bilaga nr 1). I foldern finns lästips och länknings till hemsidor, webutbildningar, metodstöd och telefonnummer till de rådgivningsfunktioner i Stockholm man kan använda sig av för råd och vid behov av att aktualisera ungdomar för vård och behandling.

Från dag ett får deltagarna med sig ett arbetsblad som de förväntas arbeta aktivt med fram tills uppföljningsdagen. Arbetsbladets syfte är att varje verksamhet får gå tillbaka till verksamheten och direkt "öva sig" på olika arbetssätt, som lyfts under dag ett, med såväl ungdomar som med personal/kollegor. Målet är att öva sig praktiskt på arbetssätt och metoder i det vardagliga arbetet

som stärker relationen till ungdomarna och samtidigt främjar och stärker ungdomarnas skyddsfaktorer.

Dag två består till större delen av en workshop. Inledningen är att kortfattat lyfta feedback från dag ett som de har fått lämna anonymt vid avslut: Vad tar jag med mig/Vad saknade jag från dagens agenda. Eventuella oklarheter förtydligas/bemöts för att sedan övergå till en återblick från dag ett med fokus på särskilt viktiga principer i arbetet som betonas för deltagarna. Även här finns citat från ungdomar själva med och det ges utrymme för tankepauser och reflektion för deltagarna.

I dag två får deltagarna göra en praktisk övning i aktivt lyssnande (MI), därefter fortsätter deltagarna i mindre tvärgrupper mellan boenden i en workshop att arbeta praktiskt utifrån det arbetsblad som verksamheterna arbetat med sedan dag ett. Varje grupp har fokus på ett par frågor från arbetsbladet att utbyta positiva erfarenheter kring. Fokus är att belysa positiva erfarenheter av arbetssätt och metoder de har upplevt i arbetet. De får även arbeta praktiskt med ett fiktivt fall för att öva sig i att ”lägga pusslet” genom ökad kommunikation och samverkan vuxna emellan. Arbetsprocessen i hur personal tar sig an ett potentiellt problem står i fokus. Gruppernas arbeten redovisas sedan i helgrupp för ytterligare gemensam diskussion.

Utbildarnas roll

Det finns en medveten, pedagogisk vikt i att föreläsarna/utbildarna föregår som förebilder i att skapa ett klimat under utbildningsdagarna som är stärkande och uppmuntrande av personals arbete, deras tankar och reflektioner om sitt arbete. Svårigheter och hinder i arbetet behöver bekräftas för att också få syn på det positiva och hjälpsamma som personal redan gör eller för att det ska kunna ske. Förhoppningen är att personal också tar med sig det förhållningssättet i arbetet med kollegor och ungdomar.

Normkreativt förhållningssätt

Projektet har ett genomgående normkreativt förhållningssätt för att öka medvetenheten hos personal om sina egna normer, värderingar och attityder. Med ett normkreativt perspektiv är det möjligt att lättare synliggöra ojämlikhet och ojämställdhet och vi kan utifrån det börja agera annorlunda och skapa förändring. Genom att börja med oss själva kan vi agera mer jämställt och jämlikt för alla individer i samhället. Utbildningsdagarna syftar till att personal ökar sitt normkreativa tänkande om sig själva, ungdomarna, sitt arbete och temana för att i större utsträckning ha ett mer medvetet arbetssätt som gynnar och inkluderar alla individer och för att i nästa steg kunna förmedla ett normkreativt förhållningssätt med ungdomarna.

1.3.5 Utbildningens innehåll

Ensamkommande ungdom, risk och skyddsfaktorer

Inledningsvis presenteras tonåringen och begreppet ”ensamkommande” för att fortsätta in på risk och skyddsfaktorer som leder till vikten av att arbeta stärkande och med ett salutogent perspektiv. Trauma begreppet syftar till att tydliggöra betydelsen av en extra god och medveten omsorg vid utsatthet för extrema händelser, oavsett diagnos eller inte. Därefter presenteras temana rubriksvis och utifrån samma struktur: vad säger lagen om, vad är, hur se/upptäcka och hur

förebygga/hantera, var få mer stöd/vägledning som vuxen och var få stöd och behandlingsinsatser för ungdomar.

Hälsa

Utbildningen lyfter vikten av att personal ger information till ungdomarna gällande psykisk/fysisk/sexuell hälsa och att personal har med sig ett normkritiskt perspektiv för att problematisera vad som på olika vis kan uppfattas vara allt från normalt till tabun. Med god hälsa uppmuntrar utbildningen till ett helhetsperspektiv av varje individ där fysisk, psykisk och sexuell hälsa samspelar och där det har betydelse att ha ett salutogent/stärkande perspektiv av varje individ. Utbildningen uppmuntrar personal att stärka ungdomar i allt från olika möjligheter till motion liksom mer vilsamma aktiviteter och vikten av att erbjuda hälsosam mat och dryck. Hur man kan förstå och hantera många ungdomars behov av att söka regelbunden kontakt hos vårdcentralen för mindre åkommor lyfts. Vikten av att alla ungdomar får en hälsoundersökning med psykiatrisk anamnes betonas liksom tandläkarvård och att boendet arbetar för att ungdomar får kontakt med ungdomsmottagningar eller andra mottagningar som har fokus på den sexuella hälsan. Exempel på externa aktörer att ta hjälp av lyfts, som t ex hälsokommunikatörer, RFSU m fl. Genom en film från Rädda Barnen och traumamedveten omsorg beskrivs praktiska arbetssätt att tänka på i bemötandet med ungdomar som har traumaerfarenheter liksom när det är viktigt och mindre viktigt att söka extern professionell kontakt.

ANDT

Alkohol, narkotika, dopning och tobak – vad säger lagen om respektive tema. Vilka risker/konsekvenser finns det med att ungdomar använder ANDT-preparat utifrån olika perspektiv. Hur påverkar olika kulturer och sammanhang synen på användning av olika preparat? Utbildningen lyfter kulturella skillnader som kan göra det ännu mer skamfyllt att tala om viss preparatanvändning, som t ex alkoholanvändning inom vissa religioner. Tobaksfrågan lyfts särskilt då det finns goda anledningar från flera perspektiv att arbeta med den i ett förebyggande drog- och alkoholsyfte liksom utifrån ett folkhälsoperspektiv då det finns tecken på att många ensamkommande använder tobak (Vahid Rezah, 2014). Cannabiskunskap lyfts extra då det är ett preparat som är vanligt förekommande i Sverige. Användning under tonårstiden innebär stora risker för hälsa och utveckling (Tengström, u.å.) Dopning lyfts bl.a. utifrån ett genusperspektiv och vikten om att tala om manliga/kvinnliga kroppsideal.

Sexuell exploatering

Det är olagligt att köpa sex men inte att sälja sex i Sverige. Sex mot ersättning är ett övergrepp när det gäller någon under 18. Är man under 15 så räknas det som våldtäkt mot barn. Både pojkar och flickor kan utsättas för sexuell exploatering och det kan ha skett under flykten likväl som före eller i Sverige. Begreppet sexuell exploatering/sex mot ersättning eller prostitution behöver nämnas för att problematisera begreppen och öka förståelsen för att det kan vara svårt att identifiera sig med begreppen. Utbildningen tar upp vad som kan ligga bakom ungdomars behov av att sälja/byta sex mot pengar, varor, husrum, droger, kläder, positiv uppmärksamhet mm och vikten av att vuxna pratar om sexuella övergrepp, rätten till sin kropp, gränser med sin kropp och arbetar stärkande med ungdomars självkänsla. Nätet är en stor arena för utbyte av sexuella tjänster som det är viktigt att som vuxen ha insyn i (Jonsson & Engwall, 2015). Vuxna som vågar

prata om, vågar fråga och kan lyssna med ett respektfullt och icke-dömande bemötande uppmuntras i utbildningen.

Människohandel

Människohandel kan beskrivas som vår tids slaveri och komma till uttryck genom kriminella handlingar som stölder eller narkotikaförsäljning, smuggling, tiggeri, sexuell exploatering eller genom att arbeta utan att få del av lön/eller mycket liten lön. Många som utsätts för människohandel blir det först i Sverige och både pojkar och flickor utsätts. Det faktiska utnyttjandet behöver inte ha skett för att förövaren ska dömas. Både pojkar och flickor utsätts och det kan gälla såväl ungdomar som söker asyl som inte gör det. Ungdomen som utsätts för människohandel står oftast i beroendeställning till gärningsmannen (människohandlaren). Det behöver inte betyda att ungdomen alltid visar sig vara rädd utan kan ha en till synes god relation till förövaren. Ofta finns fördolda hot mot ungdomen eller hans familj som gör att ungdomen inte berättar eller lämnar relationen så lätt (Kan det vara människohandel, 2015) Om boenden misstänker människohandel ska polis och socialtjänst informeras. NMT⁷ ger stöd till professionella som misstänker att en ung riskerar att utsättas eller utsätts för människohandel. Våga fråga ungdomen om du misstänker brott och var särskilt uppmärksam på relationer till ungdomen som du inte känner igen.

Vikten av information, diskussion och reflektion

Information, diskussion och reflektion kring våra teman tillsammans med ungdomarna ökar möjligheterna för att fatta kloka beslut för sig själv. Inte alla ungdomar har vana av att få reflektera och uttrycka sig kritiskt med vuxna eller i andra ungdomars närvaro. Den svenska skolan uppmuntrar ett kritiskt förhållningssätt till kunskap och det är också en betydelsefull del i arbetet på boenden att skapa en miljö som tillåter ungdomar att öva sig på att uttrycka sig utifrån flera perspektiv och ifrågasätta normer och attityder på ett respektfullt sätt för att öka självkännedom och utvecklas. Utbildningen uppmuntrar boenden att skapa en struktur på boendet för att öka kunskap och skapa delaktighet genom information, diskussion och reflektion i t ex regelbundna gruppsamtal, husmöten eller i individuella kontaktpersonssamtal. Ungdomarnas egna initiativ till att själva påverka innehållet i samtalen uppmuntras.

På nätet finns massor av möjligheter för kontakter och information att tillgå. Problemet för många ungdomar är tillförlitligheten på nätarean, vad man kan lita på? Utbildningen uppmuntrar personal att visa intresse för vad som sker också på nätet och hur de tillsammans med ungdomarna kan ”titta runt” på nätet, söka information och jämföra information från olika källor.

Min professionella roll i en omsorgsmiljö

Omsorgsarbete med ungdomar som lever med stress/traumaerfarenheter och i ovisshet om t ex avvisningsbeslut kan förståeligt skapa en miljö av stress och oro som kan visa sig genom olika beteenden. Negativa känslor kan lätt spridas i en grupp. Det gäller även ungdomar med uppehållstillstånd som många gånger har krav på sig att ”lyckas” i det nya landet och därtill kan drabbas av ny oro - det s.k. PUT-syndromet (Balint, 2014). Hopplöshet och traumaerfarenheter

⁷ Nationellt metodstödteam mot prostitution och människohandel

kan också riskera att överföras till vuxna i samma miljö om personalens hälsa och arbetsmiljö inte tas omhand, s.k. ”sekundär traumatisering” (Dyregrov, 2002). Vuxnas hopplöshet, negativa syn på ungdomars beteende eller meningslöshet med sitt arbete kan förstås också smittas till ungdomsgruppen. I det många gånger påfrestande arbetet med att bemöta personer i svåra situationer eller med trauman så uppmanas ett organisatoriskt, strukturerat arbete med stöd av kollegor, chef och professionell handledning liksom utbildning för att förebygga psykisk ohälsa hos personal (AFS 2015:4).

Den arbetsmiljö som personalen har är likväl ungdomarnas hemmiljö. En hemmiljö kan påverka vårt mående på många sätt och bidra till återhämtning och stärkande av hälsan med hjälp av färger, växter, musik, möjlighet till gemenskap, aktivitet och avskildhet och ”stämningen” i hemmet (Edvardsson & Wijk, 2009). Utbildningen betonar vikten av att erbjuda ungdomar en god och återhämtande omsorgsmiljö och att organisationen arbetar stärkande av personals psykiska hälsa och arbetsmiljö.

Relationsbyggandet

En viktig skyddsfaktor för alla unga, även ensamkommande, är att de ges möjligheter att bygga förtroendefulla relationer med andra, både vuxna och ungdomar. Det är en förutsättning för att våga öppna sig, dela med sig av sig själv, sin historia och sina drömmar. Det är också med trygga relationers hjälp som det går att läka från svåra erfarenheter (Ascher, 2009; Balint, 2014; Bath, 2015; Socialstyrelsen, 2013). Många av ungdomarna har mött vuxna som det inte gått att lita på vilket gör att det är extra viktigt att professionella visar på motsatsen på ett lugnt och tillitsfullt sätt. Det innebär även att vuxna behöver ha huvudansvaret i att arbeta för att skapa relation och upprätthålla relationer och vuxna behöver ha tålamod i det arbete. Utbildningen ger exempel på hur det kan se ut. Ungdomar avvisar ibland viktiga vuxna p.g.a. otrygghet och brist på tillit till att vuxna ska stå kvar (Bath, 2015). De kan avvisa på ett sätt som kan kännas, även hos professionella. Att hantera en ungdom på ett respektfullt sätt även om hen blir avvisad ingår i den professionella rollen. När det är utmanande är det viktigt att ta hjälp av kollegor, i handledning och i andra forum för att fortsätta vara en professionell vuxen. Det är ofta i relationsbyggandet och i relationen som vuxna har möjlighet att upptäcka förändringar i beteenden, eller andra tecken, som kan vara en varningsflagg för utbildningens teman.

Tidig upptäckt

Många av de tecken som uppvisas hos ungdomar med missbruk, psykisk ohälsa, sexuell exploatering och människohandel är gemensamma, vissa mer specifika. I missbruk kan det handla om specifika attribut som upptäcks och beteendeförändringar som ökad trötthet, humörsvängningar, sockersug, förändrade matvanor, kognitiv påverkan, jakt på pengar, problem att ”hålla tråden” i samtal mm. Flera av de tecknen kan också handla om andra skäl än missbruk och även vara helt normala tonårstecken. I människohandel kanske det mer specifikt handlar om okända relationer som ungdomen inte vill tala om. Det finns många olika tecken att dra lärdom av och uppmärksamma med hjälp från checklistor, men ibland finns en tendens att vuxna fastnar främst i specifika tecken och glömmer av helheten. Det är bra att dokumentera och kommunicera kring sådant som är ovanligt för varje ungdom och som väcker oro hos personal. De tecken som är gemensamma för temana handlar ofta om ett generellt hemlighållande, ett mer undvikande

beteende och beteendeförändringar, en känsla hos personal att något inte stämmer. Om den känslan dyker upp så är det viktigt att agera på den. Den känslan är ofta lättare att uppfatta när det finns en relation och ett tidigare beteende att jämföra med.

I en fokusgruppsundersökning med ungdomar som valt att inte använda cannabis så säger ungdomarna själva att ”de gjort det för att inte göra sina föräldrar besvikna” (Trestad 2, 2013). I avsaknad av fysiska föräldrar att göra besvikna kan personal göra sig betydelsefulla nog för att ungdomen inte ska vilja göra boendepersonal besvikna.

Metod och förhållningsätt i arbetet

Här lyfts metoder som används i föräldrastödsprogram och i samtal. Metoderna syftar till att ge personal kunskapsbaserade arbetssätt som är hjälpsamma i det vardagliga arbetet och som är stärkande för relationen och för ungdomarna i sig själva. Till exempel med hjälp av metoder som ”5 ggr mer kärlek” (5-1:an), uppmärksamhetsfokus på det som fungerar, hur att undvika tjuvfallan, att se på sig själv som en förebild, Jag-budskap och metoder som lågaffektivt bemötande och traumamedveten omsorg. De senare är metoder som är särskilt viktiga när det finns tidigare traumaerfarenheter och som har fokus i empati och trygghetsskapande för att inte generera ytterligare potentiella trauma, som hot och straffande metoder mer riskerar att återskapa. Förutom personalens lugna och empatiska bemötande som stärker trygghetskänslan hos ungdomen handlar TMO också om känsloreglering, d v s att hjälpa ungdomar att förstå och medvetandegöra känslor som kan ligga bakom beteenden genom att hjälpa till med att sätta ord på dem och genom att själv agera på ett sätt som hjälper ungdomen att bli lugn och kunna förstå och hantera sina känslor på ett mer funktionellt sätt för sig själv (Bath, 2015, Socialstyrelsen, 2016). Det är viktigt att personal också är medvetna om vad som triggar dem själva för att kunna agera lugnt och hjälpsamt. Där kan grupphandledning vara till hjälp för personal.

Med hjälp av MI (motiverande samtal) kan professionella få enkla redskap att använda sig av i kommunikationen med ungdomarna. Vuxna behöver ha förståelse för vad som främjar att någon vill berätta och vad som för samtalsprocessen framåt för att undvika att skapa motstånd så att ungdomen tystnar. Det aktiva lyssnandet, bekräftelsen, icke-värderandet och öppna frågor är goda verktyg att ha med sig för ökad kvalitet i samtalsmetodik och skapar tryggare och mer tillitsfulla förutsättningar i relationen för att vilja samtala. Att känna sig lyssnad på är att bli tagen på allvar och stärker samtidigt ungdomens självkänsla (Barth & Näsholm, 2006). I oros-samtal för en ungdom behöver man vara noga med att uttrycka sig på ett konkret och tydligt sätt som både är empatiskt och ”nyfiket undersökande”. Med ett sådant förhållningssätt är det svårare att någon upplever sig kränkt. En person kan alltid neka och gå i försvar på en konkret ställd fråga, något som är vanligare om personen inte är beredd till förändring eller av andra anledningar känner sig i behov av att behöva försvara sitt beteende. Det är av betydelse att vuxna uttrycker sin oro tydligt och förklarar varför de känner oro, *även* om det ”bara” handlar om oro och inte säker kunskap. Vuxna behöver våga fråga vid oro. På så sätt visar vuxna att de vill vara till hjälp och att de tar ungdomen på allvar.

Förändringshjulet i MI (Barth & Näsholm, 2006) visar tydliga samtalsmetoder hur att gå tillväga i samtal för att öka en ungdoms motivation till förändring, något som både är bra för relationen mellan ungdom och vuxen – att öka förståelsen för ungdomen/problemet – men som också kan

vara förberedande för ett professionell stöd- eller behandlingskontakt. Miljön där samtal hålls kan ha stor betydelse för ungdomens trygghetskänsla och är en viktig aspekt att ta hänsyn till för att undvika hot eller våldssituationer.

Den språkliga frågan och arbete med tolk eller inte skiljer sig åt i boenden. Det finns boenden som har bra erfarenheter av tolksamarbete och de som valt att undvika tolk och utgår från lättare svenska, använder sig av bilder och kroppsspråk för att också språkintrducera mer i det svenska sammanhanget. Det här är förstås en avvägning av etisk karaktär. Ingen ungdom ska gå miste om viktig information p.g.a. språket men inte heller p.g.a. att det inte finns tillgängliga tolkar. Med kreativa lösningar kan det verbalt språkliga bli ett mindre hinder.

Samverkan

När oro för en ungdom uppstår hos någon i personalgruppen så behöver personal agera och ta initiativ till kommunikation med övrig personal och kanske även andra viktiga vuxna runt den unge. Det handlar mycket om "att lägga ett pussel" av olika bitar för att få en helhetsbild av ungdomen. Det är ofta boendepersonal och skolan som träffar ungdomen mest som upptäcker viktiga förändringar hos ungdomen och som kan vara skäl till oro. Oavsett vad det är som oroar personal så är tillvägagångssättet det samma. Under utbildningen uppmuntras personal till att samla ihop bilden av ungdomen med syfte att få en bredare bild av situationen. Det innefattar först och främst boendepersonal men kanske även skolpersonal m fl. Det kan uppstå rimliga förklaringar för oron och det kan finnas mer underlag för oro. Gemensamma handlingsplaner om hur att agera vid oro ökar personalens trygghet och arbetssätt vilket också bidrar med trygghet för ungdomarna. Säkerställ att chef, god man och socialsekreterare känner till oron och kom överens om hur ni eventuellt behöver gå vidare.

Det är inte lätt för ensamkommande ungdomar att förstå syftet med alla de professionella funktioner som finns runt omkring dem i Sverige (socionom, kurator, psykolog, coach, mentor, samordnare, socialsekreterare, god man m. fl.). Många ungdomar har dessutom tidigare erfarenheter av att inte kunna lita till vuxna och myndigheter. Här kan alla professionella tydliggöra sin och andras roller och funktioner ännu mer för att skapa ökad begriplighet och trygghet och för ett bättre resultat av samverkan (Socialstyrelsen, 2013).

Vuxnas möjlighet att förbereda till behandling

Som behandlare i öppenvård finns erfarenheter av att träffa såväl föräldrar som boendepersonal och andra professionella vuxna som har undvikit att stå för den oron som finns för ungdomen. Sannolikt för att det finns en osäkerhet i hur att agera "mest rätt". Det gör att vissa väljer att "lura" med ungdomen till en samtalskontakt. Det är lätt att förstå maktlösheten och frustrationen som vuxna kan sitta med i sin oro men det är också lätt att förstå ungdomens känsla av svek hos vuxna i ett sådant läge. Om vuxna vill skapa trygghet hos unga och goda förutsättningar för ett förändringsarbete behöver vuxna våga stå för sin oro.

Alla ungdomar har olika motivation till en behandlande samtalskontakt. Ibland kan det handla om att kunskapen om vad en kontakt innebär saknas och förväntningarna blir då otydliga eller att det finns mindre goda erfarenheter av att prata med någon. Det behöver förstås och bemötas med respekt. Förväntningar på en kontakt och utfallet av den kan med fördel förberedas med hjälp av

boendepersonal och förstås samtalskontakten. I vissa kulturer och sammanhang finns en stor skepsis mot t ex psykiatrin och rädsla för diagnoser. Med ett tryggt deltagande från boendet i kontakten och med tilltro och förtroende för behandlaren finns bättre förutsättningar att lyckas med en behandling (Socialstyrelsen, 2015). Vuxna kan t ex normalisera behovet av att ”alla någon gång i livet” kan behöva ta hjälp från andra. De kan visa att de vill vara delaktiga i kontakten för att få kunskap om hur boendet kan vara ett stöd för ungdomen i det arbetet. Det handlar alltså inte bara om att se till att ungdomen kommer till kontakten utan också att göra sig delaktig i processen för att visa ungdomen att ansvaret är delat i en förändringsprocess.

I traumamedveten omsorg pratar man om ”de andra 23 timmarna” och syftar till boendets och omsorgspersoners arbete i jämförelse med den timme/vecka som ungdomar ofta har i en öppenvårdskontakt (Bath & Boswell, 2016). En betydelsefull förutsättning för att en behandlingskontakt ska lyckas är tryggheten runtomkring och omsorgen i boendet. Det ska inte vara en fråga för ungdomen att välja om boendepersonal ska följa med, risken finns att ungdomar säger nej för att de inte vill vara de vuxna till last och heller inte känner till sina rättigheter och vinsten med delaktigheten. Ungdomar behöver höra att vuxna vill vara delaktiga och finnas till hands. Det är med förberedelse, delaktighet och vuxnas tålamod och hoppfulla inställning till processen som förutsättningarna också ökar för ungdomen att göra en förändring.

Ingen ungdom kan tvingas till att prata i en behandlingskontakt eller någon annanstans, det måste förtydligas. Vuxna kan vilja mer än ungdomar många gånger och vuxna och ungdomar kan ha olika syn på vad som är farligt och allvarligt. Det är dock viktigt att alltid agera som vuxen på oro för ungdomar och följa sin anmälningsskyldighet. Ungdomens egen motivation till förändring spelar roll i en behandling. Viktiga vuxnas sätt att visa och uttrycka sin oro för ungdomen på olika sätt, anklagande, dömande eller med omsorg har stor betydelse för ungdomars motivation till ett förändringsarbete.

2 Resultat

2.1 Måluppfyllelse

2.1.1 Effektmål

Den förväntade effekten av projektet har varit att påbörja en process i att stärka viktiga vuxna i sina professionella roller på ett kunskapshöjande sätt så att de har redskap för att arbeta aktivt med ett stärkande av skyddsfaktorerna runt ungdomar i syfte av att förebygga och tidigt upptäcka projektets teman och se till att de ungdomar som är i behov av vård och behandling får rätt hjälp.

Inom ramen för detta projekt har effektmålet inte haft för avsikt att mätas. Tidsperioden i utbildningsinsatsen har varit 5 veckor mellan utbildningstillfällena, d v s perioden för att mäta och utvärdera projektmålen. Resultaten visar tecken på att effekten kan uppnås om verksamheterna fortsätter arbeta aktivt med den kunskap som utbildningen förmedlat och genom att söka fortsatt kunskap med hjälp av foldern, ta hjälp av rådgivande funktioner och arbeta för ökad samverkan i arbetsgruppen med stöd av bl. a handledning för att uppnå stabila och förankrade rutiner och arbetssätt i arbetsgruppen.

2.1.2 Projektmål

Projektmålen har utvärderats både kvalitativt och kvantitativt, såväl baserat på deltagarnas direkta feedback och erfarenheter under utbildningen liksom genom den utvärdering som CES⁸ stått för och som bestått av en förmätningssenkät före utbildningstillfälle 1 och en eftermätningssenkät vid utbildningstillfälle 2. Enkätutvärderingen har sammanställts av CES och finns som separat dokument (se bilaga nr 2).

Kvantitativa resultat

CES skriver i sin sammanfattning att majoriteten av deltagarna har svarat att de agerat annorlunda efter utbildningen; de agerar mer aktivt i relation till ungdomarna, mer i samsyn med kollegor och med ökad samverkan av andra professionella. Det syns en mindre skillnad i ökning av kunskap utifrån en enskild fråga om deras kunskaper i hur att arbeta förebyggande. Majoriteten skattar att de har ändrat sina arbetssätt efter utbildningen, t ex i sitt agerande gentemot ungdomarna när det finns oro för sex mot ersättning, narkotika mm. En tredjedel uppger att de ändrat sina arbetsrutiner i hög utsträckning. De uppger att de fått ökad samsyn i nästan alla teman på boendena (störst procentuellt ökad skillnad syns i dopingfrågan) och att de samverkar mer genom att ta rådgivning från andra professionella inom alla områden. Så många som 80 % av deltagarna som svarat på enkäten har efter utbildningen initierat fler eller många fler samtal med ungdomarna.

Kvalitativa resultat

Under utbildningen framkom deltagarnas egna positiva erfarenheter i kvalitativ form på vilket sätt de har agerat annorlunda och vad de provat/gjort mer av utifrån ett stärkande perspektiv för relationen med ungdomarna och för ungdomarna direkt. De kvalitativa erfarenheterna stärker de kvantitativa resultatens kring ett förändrat agerande i arbetssätt och metoder direkt med ungdomarna liksom i samverkan med kollegor och visar att utbildningen har gett ökad medvetenhet i den professionella rollen om det arbete som görs på boendena. Resultaten visar även att utbildningen har gett ny kunskap om allt från de olika temana till nya arbetssätt och metoder i arbetet. Utbildningen har skapat lust, motivation och inspiration till fortsatt fördjupande av kunskap och till ett fortsatt arbete med närmare kollegialt samarbete, erfarenhetsutbyte och stöd genom exempelvis grupphandledning.

De kvalitativa erfarenheterna har grupperats i rubriker och skulle kunna passa in under fler rubriker. De kommer från två olika källor:

1. Positiva erfarenheter som personal lyfter i workshopen dag 2 efter deras arbete utifrån arbetsbladets teman. 5 veckor har gått från utbildningsdag 1.
2. Positiva erfarenheter de tar med sig från utbildningens första dag (lämnas anonymt på post it-lappar)

⁸ CES, Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin ska bidra till en god och jämlik hälsa för befolkningen i Stockholms län genom kunskapsutveckling och kunskapsspridning. CES tillhör Stockholms läns sjukvårdsområde (SLSO) och arbetar på uppdrag av Hälso- och sjukvårdsförvaltningen i Stockholms läns landsting

Medvetet relationsskapande

1. "Ge ungdomarna tid", "Vara en god lyssnare", "Vara följsam och flexibel utifrån ungdomarnas behov", "Mjukt, lugnt och respektfullt bemötande – även när det gäller regler", "Inte gräla, låta ungdomen berätta", "Uppmärksamma ungdomen positivt", "Nyfikenhet på ungdomens upplevelser", "Vara lyhörd och flexibel", "Möta ungdomen där den befinner sig", "Samspel mellan personal-ungdom", "Följa upp något man tidigare pratat om som visar att jag ser dig – jag kommer ihåg dig (trots lite relation)", "Lyssna på deras musik", "Måla tillsammans", "Prata om fotboll, använda mig av fotbollstermer", "Gemensamma aktiviteter"
2. "Tips på hur vi vuxna kan skapa bättre relation till ungdomarna", "Hur vi på boendet kan jobba mer och på ett annat sätt kring relationsbyggande"

Personal från olika boenden berättar också att de har börjat baka på helgerna och erbjuder gemensam frukost ett par dagar i veckan. Ett annat boende erbjuder läx-stöd. De upplever att det har bidragit till att ungdomar och personal har ökad positiv gemensam tid. De upplever att det skapat god stämning både hos personal och ungdomar och att de genom detta fått fler möjligheter till kontakt/relation med ungdomarna. Överlag ger de exempel där de visar vilja till att visa intresse, värme, nyfikenhet och engagemang för ungdomarna och att de tar ansvar i det. Följsamhet och lyhördhet inför ungdomarnas behov är återkommande. Sammantaget exempel på metoder som utbildningen tagit upp som är gynnsamma i ett relationsskapande.

Gruppsamtal med ungdomarna

1. "Positivt att se att vissa ungdomar kliver fram i gruppsammanhang, de känner sig tryggare då kanske"
"En ungdom fick veta att hans syster gått bort, han kände skuld för att mamman var ensam och började självskada sig. Gruppen var stöttande, kramade killen som grät. Det skapade delaktighet för killen på ett positivt sätt och blev positiva diskussioner"
"Gruppsamtal efter en stöld då en blev utpekad. Vi (personalen) tog ansvar och visade att nu pratar vi om detta och går sedan vidare, det blev bra."
"Bejaka känslor som uppstår i gruppen men inte låta sig dras med. Hålla det professionellt och samtidigt empatiskt"
2. "Göra ungdomarna mer delaktiga i utformandet av t ex temakvällar. Det kanske ger en helt annan respons?"

Utbildningen uppmanar personal att skapa struktur för gruppsamtal med ungdomarna i syfte av att de kan lära av varandras erfarenheter hur att hantera känslor, tankar och upplevelser om teman som ungdomarna själva önskar ta upp, eller för personal att ta upp aktuella teman de ser behov av att lyfta med hjälp av strukturen information, diskussion och reflektion. Här ovan några exempel

på hur ungdomarna visar nya sidor i gruppsammanhang och hur de stöttar och lär av varandra och skapar delaktighet. Citaten visar även behovet av att få stöd från vuxna och med vilket förhållningssätt personal kan ha gruppsamtal på bästa sätt.

Samverkan, rutiner och samsyn

1. "Inkludera andra kollegor när det behövs", "Sträva mot en vi-skapande relation och inte jag-relation", "Samarbete med ett annat boende", "Stötta varandra i KP-rollen", "Påminna varandra i personalen- hålla ihop mer", "Fokus på överlämningar med användbar information", "Tydlighet i handlingsplaner", "Arbeta två och två", "En pärm med handlingsplaner", "Tydliga instruktioner som underlättar för all personal"
2. "Personal behöver mer handledning/grupphandledning samt utbildningar som är praktiska", "Slipa på rutiner runt hur vi jobbar runt Mini Maria", "Påminnelse på mer struktur i organisationen"

Personalens erfarenheter vittnar om att de tar mer hjälp och stöd av varandra inom kollegiet och påminner och stöttar varandra i arbetet. De tar även hjälp från andra professionella på andra boenden. Deras kommentarer visar även att de har arbetat med att förbättra och tydliggöra sina gemensamma rutiner. Före utbildningen uppgav flera att de inte hade grupphandledning då de inte hade bra erfarenheter av det och såg heller inte behovet. Under utbildningen framkommer ett önskemål från många om grupphandledning. Det skulle kunna tolkas som att utbildningen synliggjort ett behov hos personalen att få fler tillfällen gemensamt för personal av erfarenhetsutbyte och praktisk vägledning som ökar samsynen/förståelsen mellan personal vilket underlättar i samverkansarbetet.

Arbetssätt, kunskap och metod

1. "MI", "Positiv förstärkning", "Jag-budskap", "Jag är ett verktyg", "Vikten av att utgå från en gemensam värdegrund + förhållningssätt", "Lågaffektivt bemötande", "Tänka på naturliga konsekvenser snarare än straffkonsekvenser", "Fråga! Försök förstå varför. Nyfikenhet bästa nyckeln", "Ge tydliga svar flera gånger", "Att förbereda dem", "Acceptans och tålamod i att ungdomar lär sig", "Personalens positiva syn på ungdom mår alla bra av".
2. "Tänka om mig själv som förebild", "5-1:modellen bra grej", "Öka mängden positiv kontakt", "Visa med kroppsspråk att man lyssnar", "Bekräfta ungdomarna mera", "Jobba mer med bemötandet, tänka att jag "sår små frön", "Sätta gränser", "TMO verkar bra", "Att hälsa också handlar om det som funkar", "Tänka mer på människohandel", "Kunskap om vart jag kan vända mig", "Bredare kunskap om människohandel", "Bra tips och telefonnummer att ha", "Kunskap om att ungdomarna kanske inte har kunskap om drogers skadlighet", "Mer kunskap om ANDT", "Tack för upplysningen om vissa ämnen som är lite tabubelagda på boendet", "Att vårt jobb är att undanröja orsaker till problem, inte fokusera på problem", "Vikten av att prata om tobak", "Vilka skyddsfaktorer vi kan stärka på boendet", "Ny kunskap om dopning och människohandel", "Hur viktigt det är att våga fråga", "Ta upp saker som kan vara obehagligt- det blir bättre i relationen", "Mycket info och kunskap. Tack!

Boendepersonal ger exempel brett över utbildningen om allt från specifik ämneskunskap till kunskapsbaserade metoder att använda sig av som stärker relationen, ungdomarna i sig själva och främjar viktiga skyddsfaktorer för ungdomarna. En person sa i workshopen (om arbetssätt och att straffa ungdomarna i hopp om att de skulle lära sig):

”Det där med vårt ”konsekvenstänk” vi hade förra gången känns inte längre viktigt att prata mer om på vårt boende. Ungdomarna nu är ju helt annorlunda”

en annan person från samma boende kommenterade detta:

”Det är kanske också för att vi gör annorlunda”

Den kommentaren ligger helt i linje med vad resultat från föräldrastödsutbildningar visar. När föräldrar (viktiga vuxna) får kunskap om föräldrastödsmetoder och ändrar sitt beteende så ändrar sig även barnens beteenden (Socialstyrelsen, 2014).

Kommentarerna visar också att personal fått ökad kunskap om vart de kan vända sig för fortsatt kunskap och professionell rådgivning och var de kan etablera kontakt för ungdomar i behov av behandling.

Den professionella rollen

1. ”Ärlighet och våga uttrycka vår oro”, ”Rakhet”, ”Att jag har ett väldigt värdefullt arbete”, ”Påminnelse om ansvaret vi har som arbetar med denna grupp”, ”Att fortsätta det arbete jag gör”
2. ”Ifrågasätta mer hur vi arbetar”, ”Att vara mer medveten i arbetet och inte gå på rutin bara”, ”Att jag har ett väldigt värdefullt arbete”, ”Hur viktigt det är att våga fråga”, ”Inspiration”, ”Motivation”, ”Självmedvetenhet/ifrågasättande”, ”Jag är ett verktyg”, ”Jättebra utbildning. Detta är en bekräftelse på min arbetsroll”, ”Inspiration till att bli bättre, idéer till vad vi kan göra (om man bortser från budget)”, ”Påminnelse om att våga fråga” ”Våga fråga!” ”Våga fråga mer”, ”Att våga säga att man är orolig för ungdomen”, ”Att man gör skillnad även om man inte alltid ser resultatet”, ”Vårt uppdrag”, ”Bekräftelse på att det sociala arbetet ger tillbaka i det stora hela”, ”Ifrågasätta mer hur vi arbetar”, ”Att vara mer medveten i arbetet, inte gå på rutin”, ”Allmän inspiration till att strukturera upp mer och att ta tag i saker”, ”Vilja att fördjupa mig inom ANDT för att själv kunna informera ungdomarna”

Personalens olika utbildningserfarenheter, avsaknad av gemensamma forum och till viss del osäkerhet och okunskap om praktiska arbetssätt i vardagen bidrog sannolikt till en osäkerhet i den professionella rollen före utbildningen. Här synliggörs ett medvetet reflekterande i den professionella rollen och av arbetet som skapar funderingar över nuvarande arbetssätt. Boendepersonal visar tecken på mod, lust och inspiration i det fortsatta arbetet vilket kan tolkas hänga samman med en ökad bekräftelse av den egna professionella rollen och arbetssätt i rollen. De visar att de vill göra något nytt eller mer av något i arbetet men lika viktigt att de fått bekräftelse på att det de redan gör är bra.

Efter de intervjuer som gjordes i början av projektet med personal berättade både personal och en chef att intervjun i sig, med de frågor och följdfrågor som ställdes skapade lust till att fråga mer och en ökad medvetenhet och eftertänksamhet om sitt arbete. Citat från intervjuerna i början av projektet från olika personer nedan:

"Nu vill jag egentligen bara fråga ungdomarna mer om de använder cannabis"

"Jag funderar kring varför jag tror att alla använder droger på boendet"

"Tack för att ni besökte gruppen. Det var uppskattat. Mycket snack efteråt, lite nya infallsvinklar"

Ett exempel från en personal apropå ansvaret i den professionella rollen/arbetsgruppen och hur det kan "smitta av sig" på ett positivt sätt:

"Vill egentligen bara tillägga vikten av att ha en rak kommunikation och mycket glädje och värme i medarbetargruppen. För om vi mår bra är det detta vi ger våra grabbar. Det "smittar" och då gör vi det vi säger att de ska göra- visar respekt mot varandra och hjälper varandra - och skrattar"

Det ges olika uttryck för att personal upplever sig stärkta i den professionella rollen, att de känner sig mer trygga i hur att agera och att de har ett ansvar i det. Det är som om att de har mer mandat i att ta sin roll på större allvar och är mer stärkta/bekräftade i hur de kan och bör agera- de vågar vara viktiga!

Boendenas olika inriktningar

En farhåga från början i projektet var om de olika boendenas inriktning skulle göra att innehållet i utbildningen inte skulle vara relevant för all boendepersonal tillsammans. Det verkar inte som att det har varit ett bekymmer, snarare kan det ha bidragit till ökad kunskap för flera att reflektera kring olikheter som ofta synliggjort likheter dem emellan.

"De (ungdomarna) mår ju rätt dåligt under asylprocessen" (personal från asylboende)

"Det gör ju även de som får PUT" (personal från PUT-boende)

Ett exempel utifrån diskussion om psykisk hälsa där erfarenheter delas mellan personal och ett exempel på vikten av att dela erfarenheter och kunskap för ökad kunskap om varandras arbete, om likheter och kanske vissa skillnader.

Det ankomstboende som deltog vittnade om sämre förutsättningar (i förhållande till de andra boenden) i att skapa relation till ungdomarna p.g.a. korta placeringar. Samtidigt belyste andra boenden organisatoriska förutsättningar som påverkade möjlighet att skapa relation, som att personal roterade på olika våningsplan varje vecka och därmed hade begränsade möjligheter i att skapa relation med ungdomarna utifrån deras arbetssätt.

Svårigheter och utmaningar finns sannolikt inom alla olika former för boenden men projektets erfarenheter tyder på att oavsett boendeform så verkar personal främst dela gemensamma tankar och erfarenheter kring ungdomarna, arbetssätt och den egna rollen på boendet. Det verkar som att det finns mycket ett boende kan göra och påverka utifrån organisatoriska förutsättningar och

personals agerande som möjliggör för det relationsskapande arbetet som är nyckeln för att arbeta förebyggande och stärkande med ungdomar.

Om utbildningen

En utmaning med projektet var att få ihop alla teman på ett hanterbart sätt i en utbildning, att balansera kunskap med aktivt deltagande på ett lustfyllt sätt och ge stöd och mod i vissa fall till att pröva nya arbetssätt. Att ge bekräftelse till att arbetet många gånger är svårt och tungt men samtidigt kan vara så berikande och är så betydelsefullt för varje enskilt ungdom. Kommentarererna nedan kommer från dag ett och stärker form och innehåll i utbildningen.

2. "Inget saknades, det var en komplett föreläsning", "Mycket inspirerande, märktes att det var väl genomtänkt", "Allt var bra", "Allt bra och intressant", "Bra presentation/föreläsning på hur det utfördes", "Satte fingret på mycket av det som saknas i vår verksamhet just nu. Tar med alltihop", "Bra information, mycket bra", "Saknade inget"

Enligt de kvantitativa enkäterna så svarar personal att de i jämförelse med alla teman före utbildningen och efter utbildningen har lägst kunskap om hur att förebygga temana sex mot ersättning, människohandel, sexuell hälsa och dopning. Det var också dessa teman som boendepersonal i intervjuerna hade minst erfarenhet av med ungdomarna. Efter utbildningen visar de en förhållandevis hög ökning i att ta mer rådgivning från andra kring dessa teman. Störst ökning i kunskap syns i den kvantitativa delen gällande psykisk hälsa och ANDT-området. Mest rådgivning sker efter utbildningen också gällande psykisk ohälsa, fysisk ohälsa och narkotika. Detta kan tala för att ett ökat agerande till viss del är beroende av kunskap och medvetenhet om ett behov av att hantera frågan. Förhoppningsvis har utbildningen satt ämnena på agendan för personal och gör att de nu reflekterar mer kring dessa teman och har med sig också dessa teman när det finns oro för ungdomar. Med hjälp av folderns hänvisningar till kunskap, webutbildningar och annat metodstöd finns ytterligare möjligheter till ett mer aktivt arbete också i dessa frågor.

Erfarenheten av att utbildarna själva har tagit fram utbildningen utifrån praktiska erfarenheter från temana och därmed kan bemöta deltagarnas frågor och reflektioner är sannolikt att se som en viktig del av de goda erfarenheter deltagarna upplever med utbildningen i dess helhet.

Fortsatta behov

Det gavs utrymme för samtliga att kommentera vad som saknades i utbildningsdag ett men mycket få valde att kommentera. Det rörde sammantaget ett önskemål om att ännu mer ha diskuterat och fått praktiska exempel, vilket dag två hade större fokus kring i dess form och som skattades mycket högt i enkäten. Flera efterfrågade fördjupad kunskap kring temana, i första hand narkotika, därefter människohandel och sex mot ersättning. Utbildningsmaterialets folder med länkningar om fördjupad kunskap kan förhoppningsvis till viss del bemöta det behovet av fördjupad kunskap för den som önskar.

I workshopen ingick en fråga om hur att upprätthålla kunskapen och fortsätta arbeta med projektets teman i verksamheterna. Förslagen var att arbetsplatserna arbetar mer med grupphandledning för fortsatt stöd, erfarenhetsutbyte och kunskapsinhämtning men även

konferenser eller APT med temana inbokade, att erfarenheter i arbetet dokumenteras för att kunna utvärdera arbetssätten och att ledningen tar ett tydligt ansvar för att det sker.

Diskussion

För ett långvarigt kvalitativt och förebyggande arbete med ungdomar behövs många delar som samverkar. Projektet vill lyfta vikten av att personal och chefer som arbetar tillsammans har en gemensam grund att utgå från i arbetet som syftar till att stärka personal och relationen mellan personal och ungdomarna samt ungdomarna i sig. Projektet lyfter betydelsen av att ha kunskap om att personal i sig själva är det viktigaste verktyget och att de använder sig av metoder och arbetssätt som just främjar det stärkande relationella arbetet liksom rutiner som skapar tydlighet och trygghet för både personal och ungdomar. För att uppnå syftet behöver personal gemensamma forum att kontinuerligt kunna reflektera kring sitt arbete, sig själva och sin roll i arbetet, där de kan dela erfarenheter med varandra för att arbeta mer i samverkan och där de kan få praktisk vägledning i hur att agera i sitt arbete av varandra och från professionell handledare. Detta sammantaget kan sannolikt räknas som viktiga delar i det förebyggande arbetet och är samtidigt vad personal från projektet själva säger och visar i handling att de tagit med sig som erfarenheter. Projektet föreslår att personal som fått ta del av VVV, i enlighet med vad de själva önskar, får möjlighet i sitt arbete till gemensamma forum för att hålla projektets teman i liv genom diskussion, erfarenhetsutbyte och även med stöd från professionella med särskild kompetens inom dessa områden. Det är ett arbete som i samverkan mellan personal och ledning kan ge goda förutsättningar för personal att kunna arbeta förebyggande och relationellt i arbetet med ungdomarna.

Projektet är skapat utifrån ökade kunskapsbehov för arbetet med ensamkommande barn och ungdomar men det har blivit mer tydligt under projektets gång att förhållningssättet i VVV också är applicerbart i omsorgsarbetet även med andra ungdomar som av olika anledningar vistas eller bor under samhällets omsorg. Innehållet i VVV lyfter arbetssätt och förhållningssätt som är viktig kunskap för alla vuxna som arbetar inom institutioner, familjehem eller liknande sammanhang med ungdomar och som vill ha redskap för att arbeta förebyggande och med tidig upptäckt av projektets teman.

Projektets boendepersonal har bidragit med viktig kunskap till projektet och generöst delat med sig av framgångar och utmaningar i sitt arbete. Personalens engagemang och lust i att vilja ta till sig av kunskap för att göra ett ännu mer kvalitativt arbete har överskuggat eventuella utmaningar som organisatoriska förändringar och ekonomiska begränsningar kan innebära. Gruppen ensamkommande ungdomar är en heterogen grupp och enskilda behov, ålder, utveckling och personliga förhållanden i övrigt ska tas hänsyn till i bedömningen av placeringsalternativ, som HVB-hem, stödboende, familjehem m.m (Socialstyrelsen, 2016). Ett individuellt perspektiv är en positiv utveckling och nödvändighet även i bedömningar kring denna målgrupp av ungdomar, för att minska risken att de ses som en grupp endast "ensamkommande" där individuella styrkor och behov missas. Olika boendeformer skiljer sig till viss del åt och har olika innehåll utifrån lagar om kvalitet och säkerhet. Stödboendens primära fokus är t ex. att erbjuda stöd och tillsyn och inte den omvårdnad som HVB-hem erbjuder även om flexibilitet i varje boendeform är en förutsättning för att kunna ta hänsyn till och möta varierade behov (Socialstyrelsen, 2016). Oavsett boendeform så menar projektet att alla professionella vuxna i ungdomars olika hemmiljö

utgör en mycket viktig och betydelsefull möjlighet för varje enskild ungdom och kan med rätt kunskap och bäst möjliga förutsättningar i sitt arbete minimera riskerna för att ungdomar hamnar i missbruk, ohälsa, utnyttjas inom människohandel och sexuell exploatering eller på andra sätt riskerar fara illa.

Det är ingen ny kunskap detta projekt förmedlar, att det behövs relationer för att göra ett gott och långsiktigt försvarbart arbete med ungdomar. Kartläggningen ”Ensamkommande barn och ungas behov” (Socialstyrelsen, 2013) betonade vikten av att socialtjänsten eftersträvar placeringar på mindre och mer hemlika HVB-hem för att främja fördjupade relationer mellan barn och personal och på så sätt kunna ge individuell omsorg och stärka varje ungdom bättre. Vill vi förebygga och minimera risken för alla våra teman så behövs det kunskapsbaserade metoder och mänskliga relationer med pålitliga vuxna. Dessa vuxna behöver finnas tillgängliga för att kunna se ungdomarnas samlade styrkor och sårbarheter, som förstår att tonårstiden och ung vuxenperioden är en för många känslomässig och påfrestande utvecklingsprocess där de är i behov av vuxenstöd (även om de kanske signalerar motsatsen) och vuxna som har förståelse för att ungdomar som handlar på ett destruktivt sätt ofta gör det för att det fyller - eller har fyllt - en funktion för dem i någon mening.

Vuxna som vågar vara viktiga i relation till ungdomar förmår och vågar göra sig tillgängliga, vågar se, vågar fråga, vågar lyssna, vågar säga att det inte alltid finns något svar, vågar bjuda in, vågar visa på alternativa vägar och med hjälp av denna omsorg också visa på viktig hoppfullhet när livet kanske känns allt annat än hoppfullt.

2.2 Ändringsönskemål och restlista

Diskussionen om hur att möjliggöra VVV för spridning har legat inom den senare tiden inom projekttiden med väntan på projektets resultat. Hur att möjliggöra VVV för spridning är en fråga som förutsätter ett fortsatt uppdrag från Stockholms stad och för Framtid Stockholm. Slutrapporten presenterar projektet i sin helhet och kan ligga som underlag för beslut om projektets eventuella fortsättning. Om VVV ska fortsätta ges av FS finns vissa begränsningar utifrån nuvarande anställningar hur många som kan komma att utbildas beroende av i nuläget utbildare. Beroende av hur VVV ska spridas eller förmedlas kan ytterligare revidering av presentationsmaterialet komma att behövas.

2.3 Tidsplan

Tidsplanen i projektet har följts av projektgruppen med undantag för slutrapportens slutdatum som skjutits upp från 2016-12-15 till 2017-01-31.

2.4 Projektbudget

Projektet har haft en budget med bidrag från Stockholms stads projekt ”Sex mot ersättning” och Länsstyrelsen enligt följande:

300 tkr Länsstyrelsen

650 tkr Stockholm Stads projekt ”Sex mot ersättning”

Kostnader för projektet har främst bestått i personalkostnader. Projektledaren har sin ordinarie tjänst inom Mini-Maria, Framtid Stockholm. På projektledarens ordinarie tjänst har det funnits en vikarie under 2016.

Vidare har utvecklingssekreterare, uppsökare EKB, samt pedagog från PLUS föräldrastödsprogram deltagit i utvecklingsarbetet av VVV. Biträdande enhetschef har ansvarat för projektets styrgrupp och haft kontinuerliga möten med projektledaren och vid behov närvarat i arbetsgruppen.

Projektkostnader:

Vikarie under 2016: 599 000 tkr.

Arbetsgrupp: 172 500 kronor. Avser tre medarbetare som arbetat 20 % med projektet under ca 6 månader 2016.

TMO-utbildning i Lund för projektledaren, 12/9 – 15/9, samt resa och logi: 17 865 kronor.

Utbildningsdag för en medarbetare i projektgruppen, Integrationsforum: 4 988 kronor.

Fika utbildningsdagar: 3 000 kronor.

Middag och blommor: 2 500 kronor

Totalkostnad: 799 853 kronor

Ingen hyreskostnad har förekommit avseende utbildningsdagarna då Framtid Stockholms konferensanläggning utnyttjats för detta ändamål.

3 Arbetssätt

3.1 Projektorganisation

Projektgruppen tillsattes i april 2016 vilket gjorde att en stor del av det förberedande arbetet mellan februari till april utgjordes av projektledarens förarbete. Projektgruppen som tillsattes hade inte möjlighet att avstå från ordinarie arbetsuppgifter i den utsträckning som projektet nog hade haft behov av vilket gjorde att arbetet till viss del blev snedfördelat i arbetsuppgifter på enskilda medlemmar. För fortsatta projekt är det en stor fördel om de projektmedlemmar som utses har tydligt avsatt tid för att kunna ingå i ett projekt och att ordinarie arbete kan avstås med fördel till projektets periodvist intensiva behov. Tydlighet från början kring resurser i ett projekt skapar mindre friktion i projektet och möjliggör för projektledaren att kunna planera resurser utifrån tidsramen. Andra förutsättningar för framtida projekt är bakomliggande stöd i organisationen och projektmedlemmar med engagemang, samarbetsvilja, förmåga till självständigt arbete, mod, kompetens - och humor. Sammantaget viktiga egenskaper hos projektgruppens deltagare och som bidragit till projektets genomförande och resultat.

3.2 Samarbetsformer

Samarbetet mellan Framtid Stockholms projektgrupp och Länsstyrelsen har fungerat mycket bra. Dialogen mellan projektledaren från Länsstyrelsen, Kaisa Snidare och projektledaren från Framtid Stockholm har uppfattats som förtroendefull och varit målfokuserad. Projektledaren från Länsstyrelsen har även deltagit i några av projektgruppens möten på Framtid Stockholm och i annat fall tagit del av mötesprotokoll under hela året.

Styrgruppen i projektet utsågs på det uppstartsmöte som skedde i februari 2016 med deltagare från Stockholms stad, Länsstyrelsen och Framtid Stockholm. Styrgruppen har bestått av projektledaren från FS, Kamilla Asp; Göran Hägglund, enhetschef på FS då projektet startades; Kristin Marklund, chef för enheten för Social Utveckling på Länsstyrelsen då projektet startades och Karin Aleberg Lövgren, enhetschef socialförvaltningen, Avdelningen för stadsövergripande sociala frågor/kompetenscenter barn och unga då projektet startades. Styrgruppsmöten har under projektåret skett vid tre tillfällen, 5/4-2016, 31/5-2016 och 11/10-2016. Därefter har styrgruppen upplösts i dess nuvarande form på grund av nya tjänster för Göran Hägglund, Karin Aleberg och Kristin Marklund.

3.3 Metoder och verktyg

Lilla Ratten har använts som projektmetod vilket till viss del har varit till hjälp i strukturuppbyggnad med tidsplaner och delrapporter men också för slutrapporten i rubriker och övergripande struktur. En utbildning inom Lilla Ratten hade varit bra att ha med sig när projektet startade.

3.4 Kvalitetssäkring

Innehållet i utbildningen har stöd av aktuell forskning och rapporter inom projektets teman samt klinisk kunskap inom de områden som projektet berör och har med såväl ungdomars som personals röster och behov. Dialog har hållits under året med Malmö Stad och deras projekt PID. PID:s innehåll fokuseras främst kring droger och psykisk ohälsa men förhållningssättet kring hur att förebygga och tidigt upptäcka är närmast identiskt med Våga vara viktig vilket borde tala för en viss kvalitetssäkring av både VVV och PID. Det vore intressant att titta närmare på dessa två stora läns innehåll, erfarenheter och resultat för att se om erfarenheterna kan bidra med att sprida lärdomar till andra län i landet för att undvika att nya projekt startas "från början". Socialstyrelsens kartläggning av Ensamkommande barns och ungas behov (2013) efterfrågar ett närmare arbete kring att analysera och utvärdera metoder och insatser som används inom omsorgen på bl. a HVB-hem. En förhoppning är att VVV kan bidra med sitt innehåll av för att nå ett mer kvalitativt arbete på boenden och i omsorgen av både ensamkommande ungdomar och övriga ungdomar.

4 Övriga erfarenheter

Utvecklingsarbete för Framtid Stockholm

Framtid Stockholm (FS) är en relativt ny enhet inom Stockholms stad. Det pågår ett internt organisationsarbete inom FS med att uppnå närmare samverkan mellan de olika verksamheterna för att gagna brukarna bättre inom Stockholms stad. Projektets fokus har varit kunskap till andra utanför FS men samtidigt har arbetet genererat en parallellprocess som har haft att göra med de interna verksamheternas utvecklingsarbete inom FS. Både hur verksamheternas arbete bättre kan möta våra olika brukares behov men också kunskap som kommit utifrån om önskemål på verksamheterna som kan förbättra organisationen och möta behoven utifrån ytterligare. Dessa erfarenheter har kontinuerligt lyfts tillbaka till organisationen vilket medfört att vissa verksamheter till viss del redan kunnat påbörja ett utvecklingsarbete. Ett synliggjort fortsatt behov utifrån projektet är att utveckla det interna utvecklingsarbetet inom FS.

Projektet har inneburit ett aktivt samarbete internt inom FS mellan olika verksamheter då projektgruppen har bestått av medlemmar från olika verksamheter. Olika verksamhetserfarenheter och vinklingar på socialt arbete har fått mötas och utbytas under engagerade och kreativa former. Det interna samverkansarbetet inom FS har resulterat i en konkret produkt, ett utbildningskoncept, dessutom uppbyggt utifrån goda erfarenheter av praktisk samverkan i projektform. Projektgruppen har gjort viktiga erfarenhetsutbyten internt och fått till sig kunskap genom aktuell forskning och rapporter inom området som bidragit till en kunskapshöjning för projektmedlemmarna, kunskap som kommer spridas internt inom FS för att komma alla medarbetare tillgodo. Projektets samlade erfarenheter kan bidra till ytterligare utvecklingsprojekt som både kan främja samverkan internt och stärka FS som organisation och ge resultat som kommer Stockholms Stads invånare tillgodo.

VVV har hittills nått några externa aktörer i form av boenden inom staden. Under projektåret har olika verksamheter kontaktat FS för att få ta del av projektets erfarenheter. De som hittills har visat intresse för arbetet med VVV och önskar få ta del av innehållet och resultaten är kommunala och privata HVB-boenden både inom staden och från andra städer i landet, myndighetsutövande stadsdelspersonal i Stockholm, ungdomsmottagningar, uppsökande fältarbetare och ANDT-samordnare inom och utanför Stockholms Län, Malmös likande projekt PID, SKL som önskar sprida arbetet i sin verktygsbank, Rädda Barnens enhet för Traumamedveten omsorg, Transkulturellt centrum i Stockholm och RFSU Stockholm som också haft ett projekt⁹ under året med samma målgrupp, m fl.

VVV har väckt ett intresse, sannolikt utifrån ett stort behov av kunskap och avsaknad av verktyg att använda i det praktiska arbetet, i frågor som väcker stort engagemang hos vuxna. Förhoppningsvis finns möjligheter för projektet att fortsätta sprida kunskap utifrån VVV genom utbildningen och föreläsningar om projektet som en kunskapsspridning till andra professionella

⁹ RFSU Stockholm sexualupplysning på HVB-hem är ett projekt på lättare svenska och riktar sig mot personal och ensamkommande ungdomar och har finansierats av Stockholms Länsstyrelse

men också i direkt handledning till arbetsgrupper och genom detta också bidra till att synliggöra Framtid Stockholm som ny organisation i Stockholms stad.

4.1 Resurshantering

Största utmaningen för projektet har varit att hantera arbetsresurser på ett avvägt sätt. Projektmedlemmarna har under året haft svårigheter i att delta i projektet på önskvärt sätt bland annat på grund av plötslig ökad arbetsbelastning i ordinarie arbetsuppgifter och föräldraledighet. CES tillkom som utvärderare av projektet halvvägs in i projektet under våren 2016. Arbetsgruppen på FS fick relativt stor betydelse för själva utformandet av de enkäter som skulle ligga till underlag för utvärderingen. Det är ett specifikt arbete att framställa enkäter som både har validitet och reliabilitet, ett arbete som kräver god insyn i projektets innehåll liksom goda kunskaper inom utvärdering. Det har varit ett lärorikt arbete att delta i utformandet av enkäterna samtidigt som arbetet upptog en stor del av projektets resurser i en redan intensiv period.

För framtida projekt är det klokt att från början klargöra förutsättningarna mellan projektdeltagare och organisationen för att delta i ett avgränsat projekt och ha som utgångspunkt att projektarbete ofta tar mer tid och resurser än initialt beräknat.

4.2 Arbetssätt i projektet

Projektgruppen träffades vid start under våren regelbundet varje vecka för att arbeta praktiskt med innehållet. Under sommaren arbetade projektgruppens medlemmar mer individuellt utifrån en fast plan med bestämda ansvarsområden som bestämdes innan sommaren. Tre personer från projektgruppen höll i föreläsningarna och workshopen. Detta för att öka dynamiken i utbildningens föreläsande form och för att kunna bemöta eventuella frågor inom de olika temana, utifrån specifik kompetens hos utbildarna. Utbildningsinsatsen gavs vid två tillfällen under hösten 2016. Uppdelningen av två tillfällen var delvis på grund av utrymmesskäl i lokalerna och för att möjliggöra för boendena att kunna delta och hantera personals frånvaro vid utbildningstillfällena.

Projektgruppen har kunnat arbeta i FS egna konferenslokaler och har även kunnat genomföra utbildningen i egna konferenslokaler med tillhörande grupprum. Det har varit en fördel praktiskt för projektarbetet och även varit positivt för deltagarna i utbildningen då de på så sätt även fått kännedom om FS besökslokaler rent geografiskt.

Efter utbildningsinsatserna har projektledaren samlat projektets erfarenheter och dokumenterat dess process i slutrapporten samtidigt som ett parallellt arbete pågått med att presentera projektet utifrån olika perspektiv både internt och externt. Under december 2016 höll Länsstyrelsen ett spridningsseminarium som en del av Länsstyrelsens samlade preventionspaket utifrån nyanlända, asylsökande ungdomar och föräldrastöd. Seminariet vände sig till kommunal personal, privata aktörer och civilsamhällesaktörer. VVV presenterades då i form och innehåll, projektets samtliga erfarenheter hade då ännu inte sammanställts i denna slutrapport.

Det har varit ett spännande, lärorikt, utmanande och roligt arbetssätt att arbeta i projekt som präglats till stor del av "learning by doing". Utmaningen i projektet från början var att inom angiven tidsplan för projektet hantera all klinisk och teoretisk kunskap kring temana och omvandla den till ett lättbegripligt och pedagogiskt material i en utbildning som är tillgänglig för målgruppens olika förkunskaper. I det arbetet har målgruppsanalysen med personals önskemål av innehåll och form på utbildningen haft stor betydelse för utformandet liksom projektgruppens samlade praktiska kunskaper och erfarenheter av att arbeta stödjande med föräldrar och nätverk. Arbetet har genomförts i nära samverkan med projektets deltagare för att på bästa, kvalitativa sätt uppnå projektets mål och syfte. Det har varit en arbetsprocess som inneburit ett gemensamt kreativt, "vridande och vändande" av innehåll och som varit beroende av deltagarnas flexibilitet i att såväl kunna se längre fram i processen liksom att uppehålla sig på detaljnivå och konkreta formuleringar. Ledarskapet i projektet har haft ett gemensamt lärande och skapande i fokus. En kombination av god förmåga till samarbete, tillit till varandras kompetens och gemensam syn på slutresultatet har varit framgångsfaktorer i projektet.

4.3 Projektdokument och styrning

När projektplanen hade utformats, med tillhörande modell av form och innehåll på utbildningen så flöt arbetsprocessen vidare med ökad gemensam tydlighet och riktning. Namnet på projektet är en tydlig rubrik på projektets målsättning och har på så sätt haft en viktig och påminnande effekt under processen. Lilla Rattens dokumentmall har bidragit till strukturen av dokumentation i projektet liksom de delrapporter som avrapporterats till projektet "Sex mot ersättning" inom Stockholms stad och VVV:s styrgrupp. Styrgruppens reflektioner på projektets arbete har haft positiv betydelse för projektarbetets process och riktning.

4.4 Källförteckning

- Ascher, H. Respekt och omsorg kan begränsa effekterna av tidigare trauman. *Läkartidningen*. Nr 18, 2009
- Balint, M. (2014) Ensamkommande barns psykiska hälsa och ohälsa. På gränsen mellan vård och omsorg. *Mellanrummet* 31.
- Barth. T. & Näsholm, C. (2006) Motiverande samtal – MI. Att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor.
- Bath, Howard. (2015) The three pillars of traumawise care: Healing in the other 23 hours. *Reclaiming children and youth Volume* 23, nr 4.
- Canow, I. (2015) Möt mig där jag är. Skyddsvärnet.
- Dyregrov, A. (2002) Katastrofpsykologi. Lund: Studentlitteratur
- Edvardsson D. & Wijk H. (2009) Omgivningens betydelse för hälsa och vård. I: AK. Edberg & H. Wijk (Red.), Omvårdnadens grunder – Hälsa och ohälsa (sid. 163-193). Lund: Studentlitteratur.
- Forster, M. (2009) Fem gånger mer kärlek. Forskning och praktiska råd för ett fungerande familjeliv. Stockholm: Natur och kultur.
- Gustafsson, L. & Lindberg, T. (2016) Möta barn på flykt. Unicef
- Jonsson, L. & Engwall, C. (2014) Unga som har sex mot ersättning. En kunskapsöversikt till stöd och hjälp. Stockholm stad
- Kan det vara människohandel (2015) Länsstyrelsen & UNICEF.
- Nyberg, Fred. Att må dåligt- en orsak till missbruk och beroende? *Socialmedicinsk tidskrift* 1. 2016
- Vahid Reza, H. Beroendeproblematik bland ensamkommande flyktingbarn med afghansk bakgrund. Göteborgs Universitet. 2014
- Socialstyrelsen (2013) *Ensamkommande barn och ungas behov – en kartläggning*. (Artikelnummer 2013-11-37)
- Socialstyrelsen (2014) *Effekter av föräldrastöd. Redovisning av en nationell utvärdering på uppdrag av Socialstyrelsen*. (Artikelnummer 2014-11-12)
- Socialstyrelsen (2015) *Psykisk ohälsa hos asylsökande och nyanlända migranter. Ett kunskapsunderlag för primärvården*. (Artikelnummer 2015-1-19)
- Socialstyrelsen (2016) *Ensamkommande barn och unga. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*. (Artikelnummer 2016-11-8)
- Tengström, A. (u.å) Ungdomar och cannabis – frågor och svar om tidig upptäckt. Stockholms stad.
- Ungdomar och cannabis i Stockholms stad. (2013) Fokusgruppsundersökning. Trestad 2.
- Wrangsjö, B. & Winberg Salomonsson, M. (2006) Tonårstid. Falköping: Natur och kultur.

4.5 Bilagor

Bilaga 1. Foldern tillhörande utbildningskonceptet i Våga vara viktig

Bilaga 2. CES utvärderande rapport av Våga vara viktig